

**Ramazan Araz, *İslam Hukukunda Hakkın Iskatı*
Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar,
İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2025, ISBN: 9786255940285**

Dilara TUZGÖL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
İslami Araştırmalar Enstitüsü İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Graduate Student, Social Sciences University of Ankara
Institute of Islamic Studies, Department of Islamic Law
Ankara/TÜRKİYE
dtuzgol50@gmail.com | orcid.org/0009-0008-1266-9795

Öz: Hak kavramı, İslam Dininde en temel çerçeve olan akaid alanından en üst çerçeve olan ahlak alanına kadar kendisi ile sabite oluşturulan bir pergel ayağı olmuştur. Söz konusu kavramın hukuki süreçlerdeki belirleyici rolü nedeniyle, fıkıh literatüründe konuya dair farklı tasnif ve kategorizasyonlara gidilmiştir. Bu tasniflerden biri de kulun iradesine bağlı olan ve olmayan haklardır. Bu çalışmada, İslam hukukunda hakların kişilerin iradesinde olanını ve olmayanını ve bireyin bu hakları ortadan kaldırma gücünün sınırlarını inceleyen Ramazan Araz'ın *İslam Hukukunda Hakların Iskatı* adlı kitabın değerlendirmesini yapacağız. Bu değerlendirmede, kitabı içeriği, olumlu ve olumsuz yönleri ve alana katkısı açısından inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Haklar, Iskat, Feragat, Menfaat, Mülkiyet.

Geliş/Received: 27.11.2025 | **Kabul/Accepted:** 08.03.2026 | **Yayın/Published:** 31.03.2026

Atıf/Citation: Tuzgöl, Dilara. "Ramazan Araz, *İslam Hukukunda Hakkın Iskatı: Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2025". *Muamelat: İslam İktisadı Dergisi* 2/1 (Mart 2026), 143-149. / Tuzgöl, Dilara. "Ramazan Araz, *The Waiver of Rights in Islamic Law: Theoretical Framework and Practical Applications*". *Muamelat: Journal of Islamic Economics* 2/1 (March 2026), 143-149.

© Dilara TUZGÖL | [CC BY-NC-ND 4.0](#) International

**Ramazan Araz, The Extinction of Rights in Islamic Law:
Theoretical Framework and Practical Applications,
Istanbul, Hikmetevi Publications, 2025, ISBN: 9786255940285**

Abstract: The concept of rights has been a fixed point, forming a compass from the most fundamental framework in Islam, the field of creed, to the highest framework, the field of ethics. Our scholars have classified this concept, which is of such importance, under different headings. One such classification is rights that are dependent on the will of the individual and those that are not. In this study, we will evaluate Ramazan Araz's book entitled *The Extinction of Rights in Islamic Law*, which examines rights in Islamic jurisprudence that are dependent on the will of individuals and those that are not, and the extent to which individuals have the power to extinguish these rights. In this evaluation, we will examine the book in terms of its content, positive and negative aspects, and its contribution to the field.

Keywords: Law, Rights, Isqat, Extinction, Benefits, Property.

İslam Dininde merkezi bir konuma haiz olan “hak” kavramı, bu dinin hukuksal/fikhî boyutunda da bir üst kavram olma özelliği ile konumunu korumaktadır. Şöyle ki; İslam’da Akaid alanından, yerdeki bir taşı kaldırmaya varıncaya değin, hep bir “hak” algısı merkezियeti vardır. Zira bu hak anlayışı ihlali durumunda Akaidde “zulümlerin en büyüğü” sayılan sınırlarında, yerdeki bir taşı kaldırırken başkası hakkında gözetilen küçük bir hayır yapma hedefine kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Klasik fıkıh literatüründe fakihlerin, genellikle hak kavramını pratik işleyişi bakımından dördlü bir ayrıma tabi tuttukları görülmektedir.¹ Bunlar; Allah hakları (Kamu Hakları), kul hakları, Allah hakları ile kul haklarını beraber ihtiva eden fakat Allah hakkının ağır bastığı haklar, Allah hakları ile kul haklarını beraber ihtiva eden fakat kul haklarının ağır bastığı haklar şeklinde sıralanabilir. Değerlendirmemizde ele alacağımız ‘İslam Hukukunda Hakkın Iskatı’ adlı eser, söz konusu hak kategorilerinden hangilerinde kişinin kendi iradesiyle ıskat tasarrufunda bulunabileceğini, geçerli bir ıskatın şartlarının ne olduğunu incelemektedir. Ayrıca hak ve ıskat kavramını teorik/pratik düzlemde analiz etmeyi hedeflemektedir.

Ramazan Araz, aslı doktora tezi olan kitabına çalışmanın amacını, önemini ve bu çalışmanın hedeflediği faydayı izah etmekle başlamaktadır. Araz, çalışmasının amacını İslam hukukunda merkezi bir öneme sahip olan ‘Iskat’ kavramının kapsamlı

1 Muhammed b. Hamza b. Muhammed Şemseddin el-Fenari, *Fusulu'l-Bedai fi Usuli's-Şerai*, thk. Hüseyin Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 2006), 1/310; Alâuddin Abdülaziz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfu'l-esrar an Usuli Fahri'l-İslam el-Pezdevi* (İstanbul: Sirketü's-Sahafeti'l-Osmaniyye, 1890), 1/133.

bir şekilde anlaşılması, farklı yönlerinin ortaya konulması ve hukuki sonuçlarının incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kavramın tanımındaki farklılıkları değerlendirmeyi, benzer kavramlardan ayrımını netleştirmeyi, ıskata konu olabilecek ve olamayacak hakları belirlemeyi, ıskatın farklı türlerini ve tasniflerini incelemeyi, şarta talik ve zamana izafe gibi özel durumlarını ele almayı ve ehliyet arızalarının ıskat üzerindeki etkilerini analiz etmeyi hedef edindiğini belirtmektedir. Çalışmanın tali amaçları ise şu şekilde sıralanabilir: Allah haklarında ve kulun ihtisasında olan bazı haklarda ıskatın sahih olmama gerekçelerini açıklamak ve İslam hukukunun gözettiği gayeler perspektifinden bunların tespitini yapmak. Devletin ıskat tasarruflarına müdahale yetkisi ve bağlayıcılığını tespit etmek. Pozitif hukukta yer alan ıskat benzeri işlemlerin İslam hukuku perspektifinden analizini yapmak.²

Çalışma, ıskat ve bu kavramla ilgili terimlerin daha iyi anlaşılması ve bu husustaki kavramsal karmaşayı gidermesi; ıskatın İslam hukukundaki yeri ve önemini vurgulaması; ıskat tasarruflarının daha sistematik bir şekilde sınıflandırılması; hakların ıskat edilebilirliği esas alınarak yapılan Allah hakları, kul hakları ve karma haklar şeklindeki klasik tasnifin tutarlılığını ortaya koyması ve diğer birçok yönden günümüzdeki hukuki uygulamalara ışık tutması açısından önem arz etmektedir.³

Yazar, çalışmasında hedefini gerçekleştirmek adına İslam hukukunun temel alanları olan ibadât, muâmelat ve ukûbatı kapsayacak şekilde hakların ıskata elverişliliğini incelemektedir. Bununla birlikte Araz, Hanefilerin bu konudaki çalışmalarının daha sistematik ve geniş bir alanda ele alındığı kanaatinde olduğunu beyan ederek çalışmanın merkezine Hanefî mezhebini almaktadır. Araz, bu konuların diğer mezheplerin muteber klasik eserlerinde karşılaştırmasını yaparak ittifak ve ihtilaf edilen meseleleri kitabında gündeme getirmektedir. Ayrıca araştırmada bazı usul eserleriyle çeşitli modern dönem çalışmalarından da yararlanılmıştır. Metot olarak tümevarım ve tümdengelsel yöntem takip edilmiştir.

Çalışma, “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” ve ikinci olarak “İslam Hukukunda İskat Tasarrufları” adlı iki ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta yazar, kitabın ismini oluşturan ‘Hakkın İskatı’ ifadesinin ilk ögesi olan ‘Hak’ kavramının etimolojik tahlilini yapmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir hususa değinmemiz gerekmektedir. Yazar, hak kavramının etimolojik tahlilini yaparken klasik eserlerde böyle bir üst kavram tanımının olmadığını, mevcut olan tanımların da müphem olduğunu Hasan Hacak’ın *İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*

2 Ramazan Araz, *İslam Hukukunda Hakkın İskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2025), 16.

3 Araz, *İslam Hukukunda Hakkın İskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, 16.

adlı çalışmasından aktarmaktadır(s.54). Halbuki bizim klasik eserlerimizde Hanefi ve cumhur arasında menâfi kavramı ve mülkiyet teorisi çok titiz bir şekilde ele alınmış, aynî haklar mülkiyet⁴ kavramı ile manevi haklar ise menafi⁵ kavramı ile işlenmiştir. Hak kavramının fıkıh literatüründe “menâfi” ve “mülkiyet” başlığı altında ele alınması, “hak” kelimesiyle birebir yapılacak karşılaştırmalarda elbette tafsilata veya günümüz tanımına benzer tanımların bulunamamasına sebep olacaktır.

Yazar devamında İslam hukukunun “analojik karakterinin” başka bir deyişle “kazuistik” özelliğine değinmektedir. Burada kullanılan ifadeler okuyucuda oryantalist bir söylemin farkında olmadan aktarıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Zira bu satırlarda, İslam hukukunun kazuistik özelliğinin, bu hukukta üst kavram üretmesini ve dahi bu üst kavramlardan yola çıkarak yeni çözümler üretmesini kısıtladığını belirtmektedir⁶. Böyle bir yorum yapılmadan önce kazuistik⁷ kelimesinin de etimolojik tahlili yapılsaydı görülürdü ki, kazuistik kelimesinin ne sözlük manası ne de terim manası İslam hukuk yapısını yansıtmamaktadır. Fakat yazar, yaptığı çalışmanın bir üst kavram olan “hak” meselesinin altında bir çalışma olduğunu ve İslam hukukunda (kendisinin de alıntı yaptığı) “Kavaidi Külliye” kitaplarının üst kavram çalışması sonucunda ortaya çıkan eserler olduğunu farkındadır. Aslında Araz klasik dönem eserlerinin karakteristik özellikleri ve metodolojik farklılıkları gözden kaçırılarak yapılan bu yorumun kendi içindeki çelişkisinin farkındadır. Zira kitabının ilerleyen bölümünde (s.297) bu görüşe muhalif bir açıklamada bulunmaktadır.

“Bu çalışmada hakların ıskat edilebilirliğine dair tespit edilen külli kaideler, İslam hukukunun evrensel boyutunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu ilkeler, İslam hukuku perspektifinden özgün bir hukuk teorisi geliştirilmesine zemin hazırlamakta ve modern çağın bazı problemlerine çözüm sunabilecek nitelik taşımaktadır.”⁸

Araz, hak kavramının son dönemdeki tanımlarına da yer verdikten sonra devamında bizlere ‘İslam Hukukunda Iskat’ kavramı için geniş bir bilgi ağı sunuyor. Bu hedef için ilk olarak ıskat kavramının etimolojik ve ıstilahî tanımıyla başlamaktadır. Iskatın ıstilah manasının tanımı için beş farklı kaynaktan aktarım yapan Araz, son olarak kendi ifadeleriyle konuyu bağlamaktadır. Değerlendirme içerisinde ıskat

4 Ubeydullah b. Mes’ûd el-Mahbûbi el-Hanefi Sadruşşeria, *Şerhu'l-Vikâye* (Amman: Dârü'l-Verrâk, 2006), 3/3 140.

5 Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 305.

6 Araz, *İslam Hukukunda Hakkın Iskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, 25.

7 Yakup Mahmutoğlu, “İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (05 Ağustos 2016), 131-151.

8 Araz, *İslam Hukukunda Hakkın Iskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, 297.

kavramının daha iyi anlaşılması için Araz'ın kendi tanımını aktarmayı isabetli bulmaktayız. “İskat, sahibinin irade beyanına bağlı olarak meşru bir hakkın başkasına nakli yapılmaksızın ve avdeti mümkün olmaksızın düşürülmesidir.”⁹ Yazar kavramın ıstilahî manasını açıkladıktan sonra ıskat kavramı ile kullanım bakımından birbirleri yerine geçen “sakıt olma, mâni‘, hacr, tahrîm, temlik, ibâha, ihbât” kavramlarını ıskattan ne açıdan farklı olduğunu açıklamaktadır. İstilahî tanımlar noktasında yazarın kendi katkılarının bulunması okuyucuya tanımları tekrar tefekkür etme kapısı aralıyor. Kitabın mahiyetini oluşturan ıskat kavramının terimsel çerçevesinin çizilmesinin ardından Araz, ıskat işleminin rükünlerini Hanefi ve cumhur çerçevesinde ele almaktadır. Bu bölümde ıskatın rükünleri olan *muskit* (ıskatı gerçekleştiren), *muskit anı* (ıskat neticesinde yükümlülüğün üzerinden düştüğü kimse), *şiga* (irade beyanı) ve *mahal* (ıskat tasarrufunun üzerinde vuku bulduğu hak) başlıkları titiz bir şekilde ele alınmıştır. Yazarın bu kısımda her rükün için detaylıca hazırlamış olduğu rükün bağlamalı alt başlıklar, kitabı okurken konuyu bir zihin haritası şekline dönüştürmeyi kolaylaştırmaktadır.

Araz, ıskatı mümkün olan hakların, ıskat için gereken rükünleri ve şartlarını açıkladıktan sonra ıskat edilebilen ve edilemeyen hakların temel ayrışım noktasının daha iyi anlaşılmasını sağlayan, ıskat edilemeyen hakları açıklamakla devam etmektedir. Burada ıskat kavramının kapsam ve uygulanabilirlik çerçevesinin anlaşılmasında kilit rol üstlendiğini düşündüğümüz bir paragrafı aktarmayı önemli buluyoruz.

“... Nitekim kişinin insan olma vasfıyla sahip olduğu temel haklar (yaşam, hürriyet, nesep, ayni mal, mehir, süknâ vd.), her ne kadar onun için bir maslahat/ihtisas sağlasa da en nihayetinde kulun -hür bir donanımına sahip olarak- Allah’a kulluk görevini yerine getirebilmesi için gereklidir. Kulluk görevi ise en temel Allah hakkı kapsamındadır. Dolayısıyla mükellefin Allah’a karşı yükümlü olduğu kulluk görevine veya bunun niteliğine hâlel getireceği (ya da toplum yapısını bozacağı) gerekçesiyle bu hakların ıskat edilemediği ifade edilebilir. Bir diğer ifadeyle, *kulun ihtisarında olan bu hakların kulun kendi şahsına karşı da dokunulmaz/masum olması sebebiyle ıskat edilemediği* söylenebilir.”¹⁰

Yazar, ıskat tasarruflarını mahalli ve yapılaş şekli itibarıyla tekrar bir tasnife tabi tutmaktadır. Bu tasnifle birlikte daha önceden değindiği konuların farklı bir açıdan detaylandırılması okuyucu için konunun pekişmesini ve farklı perspektiften konuya bakmasını sağlamaktadır. Burada ıskat tasarruflarının mahallinin malum ve

9 Araz, *İslam Hukukunda Hakkın İskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, 42.

10 Araz, *İslam Hukukunda Hakkın İskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, 109.

mevcut olup olmamasının diğer temlik türü olan tasarruflardan daha esnek kaide-
lere sahip olduğunu gerekçe ve örnekleri ile açıklamaktadır. Yazar kitabın ilk bölü-
mü olan “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” kısmını sonlandırırken günümüz hukuk
sisteminde ıskat kavramının karşılığını incelemektedir. Bu incelemeyle birlikte ıskat
kavramının İslam fıkında başlangıçtan itibaren detaylı çalışılmış kapsamı daha be-
lirgin hale gelmektedir.

Araz kitabın başlığında da belirttiği gibi kitabın ilk kısmı olan teorik çerçeveyi
çizdikten sonra İslam fıkındaki pratik uygulamaları örnek ve açıklamalarıyla ikinci
ana başlık olarak ele almaktadır. Bu kısımda fikhî tedvin metodolojisini takip eden bir
başlıklandırma çalışmasını görüyoruz. İbadât kısmında kullanılagelen ıskat kavramı-
nın fikhî analizi ile başlayan bu bölüm, İslam aile hukukunda ıskat tasarruflar, İslam
köle hukukunda ıskat tasarrufları, İslam eşya ve borçlar hukukunda ıskat tasarrufla-
rı, İslam ceza hukukunda ıskat işlemleri ve İslam miras hukukunda ıskat işlemlerin-
de, vasiyeti ıskat mevzusu ile son bulmaktadır. Bu metot, fûru fıkha aşına olan okur-
lar için kitap özelindeki ıskat tasarruflarının zihninde kalmasını kolaylaştırmakta; bu
süreçlerin hangi hiyerarşiyle takip edileceğini hafızada tutmaya yardımcı olmaktadır.

İslam fıkındaki pratik uygulamalar bölümünün içeriğini incelemeden önce
belirtmemiz gereken bir husus vardır. Bu bölümde ele alınan konuların genel ola-
rak klasik eserlerden birebir alıntı şeklinde olması bazen kitabın giriş kısmında çizil-
en epistemolojik çerçevenin dışına çıkılmasına sebep olmuştur. Örneğin s.161’de
Kâsânî’den yapılan bir aktarımda bu çerçeveden çıkıldığını görüyoruz. Zira Araz,
çalışmanın Hanefi ve diğer mezheplerin muteber kaynakları ekseninde döneceği-
ni belirtirken burada Kâsânî’den yaptığı alıntıda fikhî bir mezhep olmayan Şîa’dan
(bağlamsal olarak da daha önce hiç geçmediği halde) bir aktarım yapmaktadır. Buna
benzer bir diğer durum ise yazarın zaman zaman Zâhirîlerin görüşlerine yer verme-
si, fakat bunu kitabın metodolojisini açıkladığı bölümde belirtmemesi okuyucuda
epistemolojik çerçeve açısından gelgitlere sebep olmaktadır.¹¹

Kitabın ele aldığı ıskat meselesinin somut örneklerinin sunulduğu İslam fık-
hındaki pratik uygulamalar bölümünü okur için detaylandırmamız faydalı olacaktır.
Bölümün yukarıda belirttiğimiz ana başlıkları farklı sayılarda tali başlıklara haizdir.
Bu tali başlıkların hepsinden bahsetmek çalışmamızın hacmini açacağı için yalnızca
güncelde önem arz eden meselelere değineceğiz. Yazar ilk bölümde ibadât kısmın-
da kullanılan ıskat kavramının kitapta çerçevesi çizilen ıskat teorisi ile aynı manaya
gelmediğini klasik eserlerden incelemiş olduğu fikhî analizinde belirtmektedir.¹² Bu

11 Araz, *İslam Hukukunda Hakkın ıskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, 17.

12 Zira ibadetler kulun yükümlü olduğu alanlardır. Kulun bu alanda ıskat yetkisi bulunmamaktadır. Bu

bölümün ikinci ana başlığı olan İslam aile hukukunda ıskat tasarrufları bölümü dokuz tali başlığa sahiptir. Ağırlıklı olarak talak konusu üzerinde durulmakla beraber mehir ve mehirden doğan hakların ıskatı, hidane hakkının ıskatı, nöbet hakkının ıskatı, çocuğun nesebini ıskat ve nikahta muhayyerlik haklarının ıskatı konuları işlenmiştir. İslam eşya ve borçlar hukuku bölümünde ise muhayyerlik haklarının ıskatı, şüf'a hakkının ıskatı, bir ıskat tasarrufu olup olmadığı hususunda tartışma olan ibra, mali konularda sulh akdi, borcun süresini ıskat, fasit şartın ıskatı ve vakıf konuları ele alınmaktadır. İslam ceza hukukunda ıskat işlemleri bölümünde ise af; kul hakkı kısmına giren davalarda af, had cezalarında af, davalarda sulh, zamanaşımı, ikrardan rücu ve tövbenin ıskattan farkı meseleleri incelenmiştir. İslam miras hukukunda ıskat işlemleri bölümünde ise tehâruc ve vasiyeti ıskat konularına değinilmiştir. Yazar bu bölümlerde verdiği örnekler ve detaylı açıklamalarıyla kitabın girişinde belirttiği; İslam hukukunda merkezi bir öneme sahip olan 'Iskat' kavramının kapsamlı bir şekilde anlaşılması, farklı yönlerinin ortaya konulması ve hukuki sonuçlarının incelenmesi olarak amaçladığı hedefleri başarıyla gerçekleştirmiştir. Araz'ın her bölümün sonunda yer alan bölümle alakalı sonuç cümleleri, bölümlerin uzun metinlerinden sonra zihinde kalmasını sağlayan özgün cümlelerden oluşturmuştur.

Son olarak kitabın içeriğinin, ele aldığı konuyu kavram, kuram, bilgi, örneklem çerçevesinde okuyucuyu tatmin edebileceğini düşünmekteyiz. Çalışmanın çok başlıklı olması meseleyi zihinde toplamak açısından işi zorlaştırsa da kitabın ikinci bölümünde takip edilen fikhî tedvin metodolojisi bu problemi aşmada yardımcı olmaktadır. Fakat burada okuyucunun bilgi birikimi önem arz etmektedir. Zira kitabın dili belirli bir seviyede fıkıh bilgisi ve fıkıh dili bilmeyi gerektirmektedir. Bu alanda yayımlanmış çalışmaların, daha spesifik hakların ıskatı bağlamında olması Araz'ın çalışmasını ön plana çıkarmaktadır. Zira Araz'ın İslam Hukukunda Hakkın Iskatı çalışmasıyla çizdiği çerçeve daha kapsamlı ve detaylı bilgi içermektedir.

kapsamda literatürde yer alan ıskat ifadelerini lügat veya mecaz manada değerlendirmek gerekmektedir. Araz, *İslam Hukukunda Hakkın Iskatı Teorik Çerçeve ve Pratik Uygulamalar*, 152.